

Felületi technológiák

Anyagfelvitellel járó felületi technológiák 2. rész

4. Gőzfázisból történő bevonatolás

PVD eljárás

CVD eljárás

5. Ionimplantáció

6. Passziválás

Áttekintés

- A gőzfázisból történő bevonatolások a felületi technológiák egyik leggyorsabban fejlődő csoportját képezik
- Általuk a felületi réteg keménysége, kopásállósága jelentősen nő, tribológiai tulajdonságai kedvezőek lesznek
- Elsősorban a szerszámok élettartam növelésére használják, de jelentős a szerkezeti alkatrészek kopásállóságának növelésében betöltött szerepük is
- Felosztásuk:
  - a fizikai típusúak (PVD, Physical Vapor Deposition).
  - a kémiai típusúak (CVD, Chemical Vapor Deposition)
- A keletkező rétegek tömörök, vastagságuk $0,1 \div 15 \mu\text{m}$ között folyamatosan szabályozható, több réteg is felvihető egymás után
- A korszerű bevonatok a nanotechnológia legújabb eredményeit is használják

Az eljárások fizikai alapjai (1)

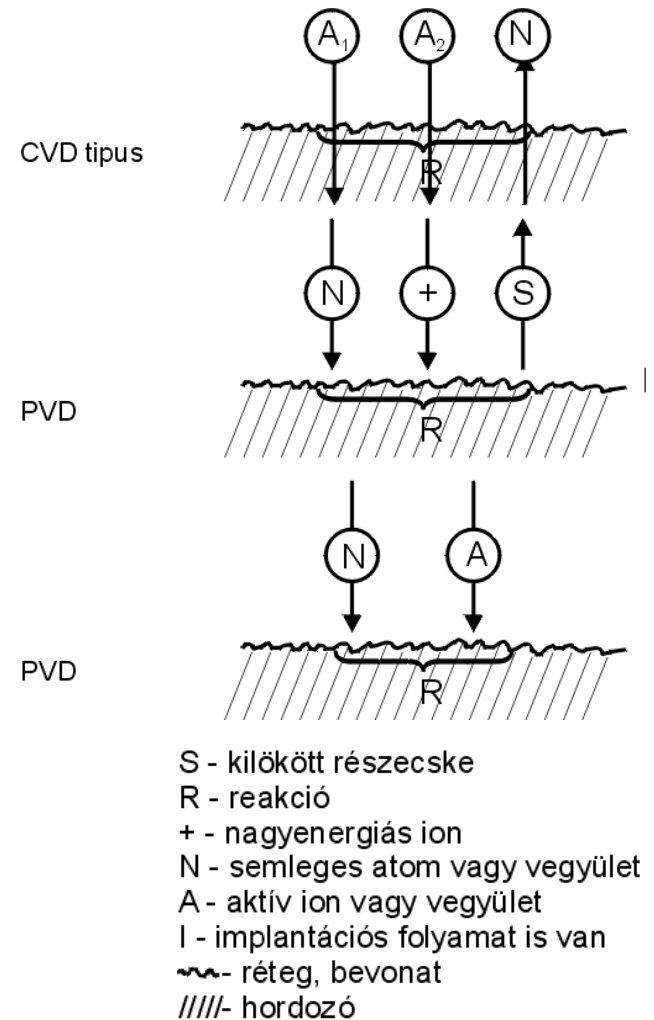

- A PVD és CVD eljárások lényege, hogy a felületi bevonat kialakításakor a megfelelő reakciók a gáztérrel körülvett hordozó felületén jönnek létre, biztosítva ezzel a bevonás egyenletes minőségét.
- A PVD eljárásokban a gázfázis átalakítandó vegyületet vagy nem tartalmaz, vagy a meglévő vegyület bomlása még gázfázisban megtörténik fizikai úton.
- A CVD eljárások ezt a célt valamilyen vegyületnek (vagy vegyületeknek) felületen történő termokémiai bontásával és újabb reakcióval érik el.
- Mindkét eljárásban lényeges, hogy a rétegek kialakításához szükséges reakciók a hordozó felületén jöjjenek létre
  - Ezt a feltételt CVD eljárásoknál általában a szubsztrát (bevonatolandó alkatrész) magas hőmérsékletével érik el úgy, hogy a gáztér hőmérséklete a reakcióhoz szükséges érték alatt marad.
  - A PVD technológiák esetében ez más paraméterek kihasználásával történik azáltal, hogy a gáz valamilyen gerjesztett állapota (pl. plazma, termikus gerjesztés stb.) a felületen megszűnik (pl. hideg felületre csapódás; elektron leadási, ionsemlegesítési kényszer stb.).

Az eljárások fizikai alapjai (2)

- CVD
  - Aktív ionok (A) és semleges atomok (N) eljuttatása a felületre
  - Felületi reakció a felületen
  - A munkadarab hőmérséklete 900° felett van, ezért a CVD eljárással bevont szerszámokat utólag kell hőkezeln
- PVD
  - A felületre juttatott aktív ionok és semleges atomok mellett nagyenergiájú ionok is segítik a kiválást
  - A munkadarab hőmérséklete 550° alatt van, léteznek alacsony hőmérsékletű eljárások is, ezáltal az előzetes hőkezelés paramétereit nem változnak

Az eljárás változatok rövidítései

CVD	Chemical Vapor Deposition	Vegyí bevonás gázfázisból
CNTD	Controlled Nucleation Thermo-chemical Deposition	Vezérelt csiraképződésű termokémiai bevonás
PVD	Physical Vapor Deposition	Fizikai bevonás gázból
ARE	Activated Reactive Evaporation	Aktivált reaktív párologtatás
IP	Ion Plating	Ionos bevonás
EARE	Enhanced ARE	Növelt aktiválású reaktív párologtatás
DS-PVD	Diode Sputtering-PVD	Diódás porlasztású PVD
MS-PVD	Magnetron Sputtering-PVD	Magnetronos porlasztású PVD
LPPD	Low pressure Plating Deposition	Alacsony nyomású bevonás

CVD és PVD bevonatok jellemzői

- **összetétel**
- **típus**
- **azonosító szín**
- bevonatoló eljárás
- bevonatolás hőmérséklete
- rétegszerkezet (mono-, multi-, gradiens-, nano-)
- **rétegvastagság [μm]**
- **mikro- vagy nanokeménység (HV0,05)**
- **súrlódási tényező (száraz acélon)**
- hővezetési tényező [W/mK]
- **termikus stabilitás határhőmérséklete (oxidációs hőmérséklet) - maximális alkalmazási hőmérséklet [$^{\circ}\text{C}$]**
- bevonat belső (nyomó) feszültsége [GPa]
- megmunkálható anyagok
- kulcsfontosságú jellemzők ill. előnyök
- korrózióállóság
- vízzoldhatóság
- újrabevonatolhatóság
- alkalmazási adatok - elsődleges alkalmazási javaslatok

PVD vagy fizikai gőzfázisú bevonás

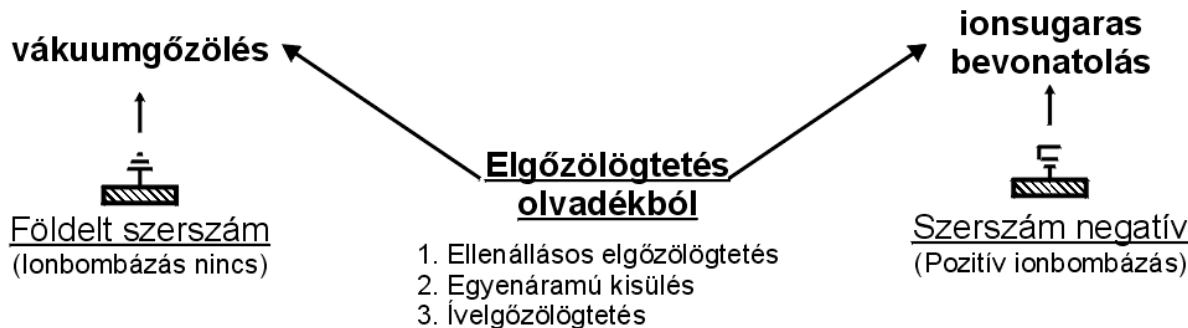
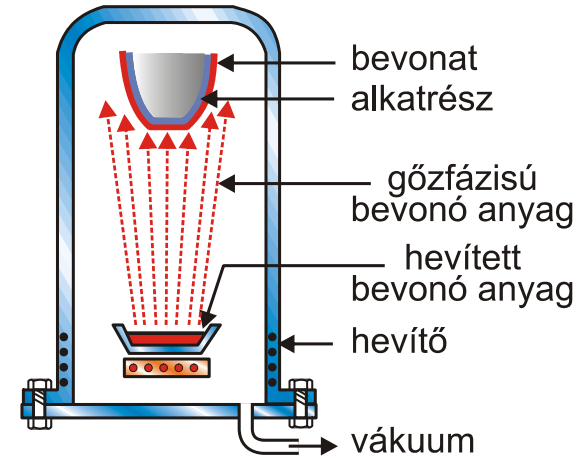
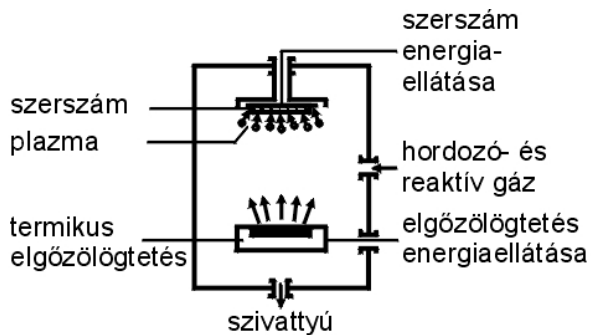

- **Fizikai gőzfázisú bevonás** (Physical Vapour Deposition $\equiv$ PVD) esetében a bevonóanyagot vagy a leendő bevonat komponenseit **fizikai módszerekkel** (párologtatással, porlasztással) szilárd állapotból gőzfázisba viszik és az így létrejött bevonat-alkotórészeket a munkadarab felületére csapatják.
- A kezelés vákuumban történik és a munkadarab-felület hőmérséklete nem haladja meg az 550 °C-ot.
- Az eljárásváltozatok - **vákuumgőzölés, katódporlasztás, ionsugaras bevonatolás** megkülönböztetésének alapja az, hogy megolvasztott párologó vagy hideg atomütköztetéssel porlasztott bevonóanyaggal, illetve elektromosan semleges (földelt), vagy negatív potenciálra kapcsolt bevonandó anyaggal működnek-e?
- Az ionsugaras eljárásváltozatoknál a keletkező plazma lehetővé teszi keményebb, tartósabb rétegek képződését.

Vákuumgőzölés és ionsugaras bevonatolás elve

- **Vákuumgőzölés folyamata**
  - Forrásanyag hevítése és elgőzöltetése
  - Szabad részecskék eljuttatása a munkadarabra
  - A részecskék lecsapódása a munkadarabra

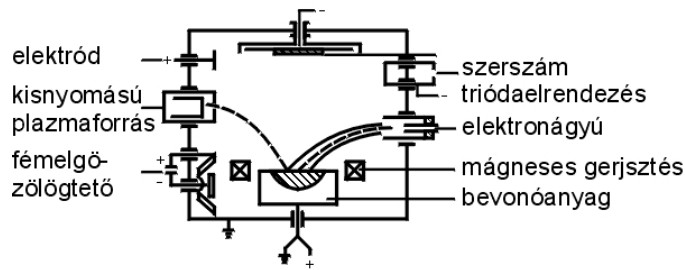
Katódporlasztás és ionsugaras leválasztás elve

- Katódporlasztásos eljárás folyamatai:
  - A bevonatanyag (forrás) felületét nagyfeszültségű térben felgyorsított gáz ionokkal (rendszerint Ar^+) bombázzák
  - A becsapódó ionok és a forrásanyag kölcsönhatásaként a forrásanyagból atomok lépnek ki
  - A forrásanyagból kilépő részecskék (atomok) a vákuumkamrán áthaladva eléri a munkadarab felületét és ott lecsapódnak

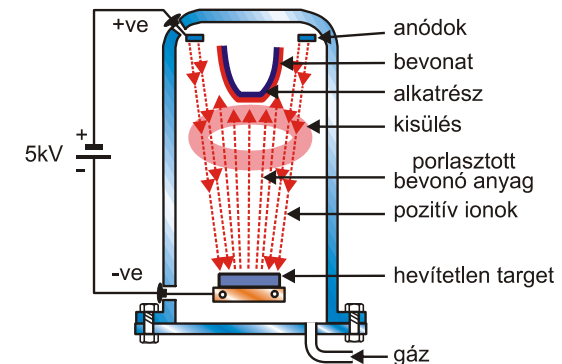
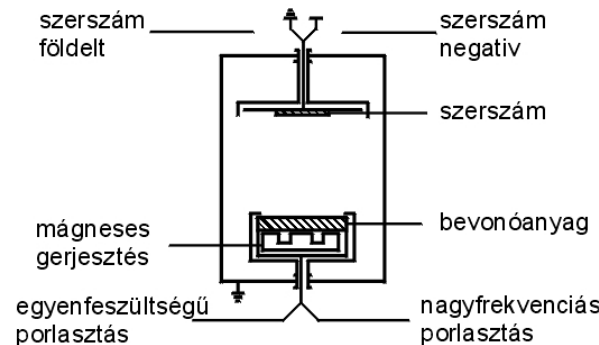
Hideg ionforrás

4. Mágnesteres gerjesztés
5. Egyenáramú kisülés
6. Váltakozóáramú kisülés

katódporlasztás

ionsugaras leválasztás

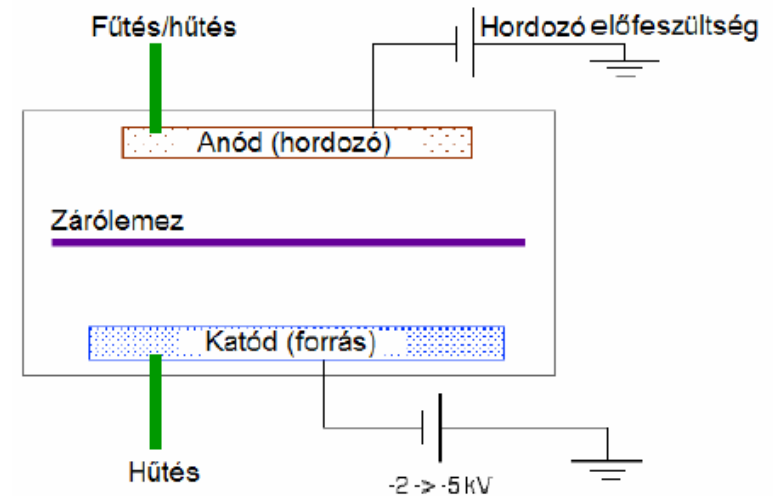
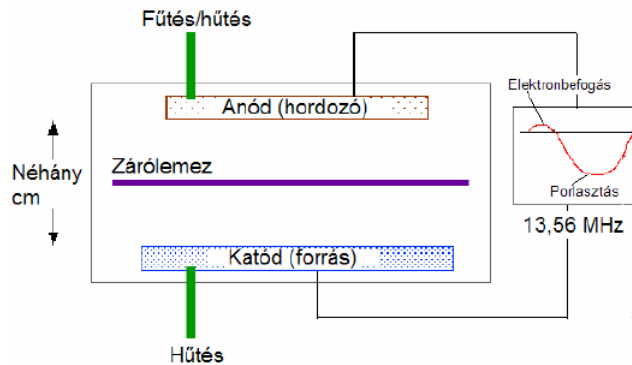
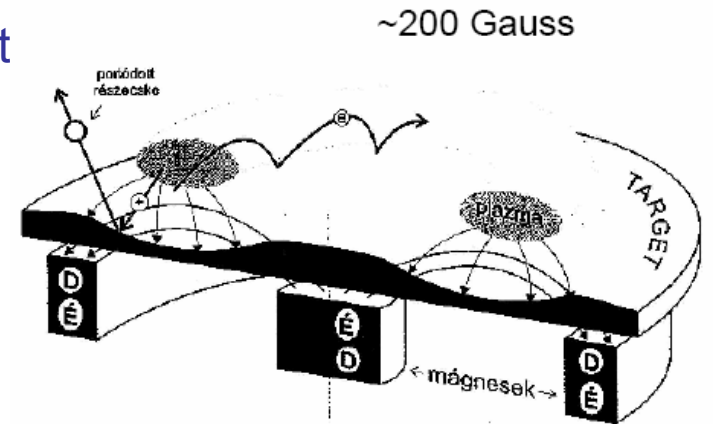

Porlasztási technikák

A porlasztás módjától függően több eljárás változat alakult ki

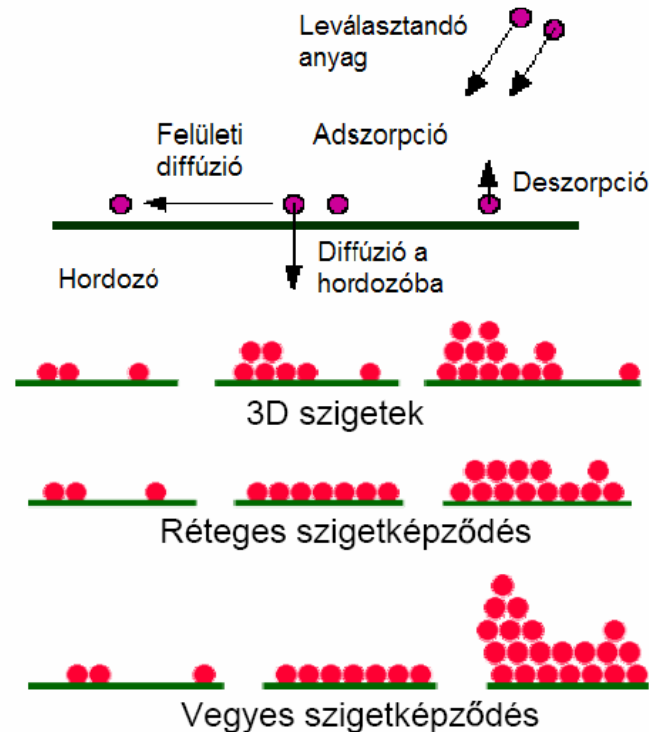
- Magnetronos (mágneseres) porlasztás
  - Kedvező réteg tulajdonságok
- DC (egyenáramú, diódás) porlasztás
  - Gyors, egyenletes réteg növekedés, tömör réteg
- Rádiófrekvenciás (RF porlasztás)
  - 50 kHz alatt változó elektróda polaritású DC porlasztásnak tekinthető
  - Nem vezető anyagok bevonására is alkalmas

A réteg képzési folyamat lépései

- A forrásanyag gőzfázisba vitele
- A szabad részecskék transzportja a hordozóig (diffúzió)
- A részecskék lecsapódása a hordozóra (adszorpció $\leftrightarrow$ deszorpció)
- Szemcsék kialakulása (nukleáció)
- Felületi diffúzió (segíti a szigetek és szemcsék kialakulását)
- Szigetek egybeolvadása (a részecskék a felületi energia minimalizálására törekszenek)
- Rétegek vastagodása (0,5 μm - 1 mm)

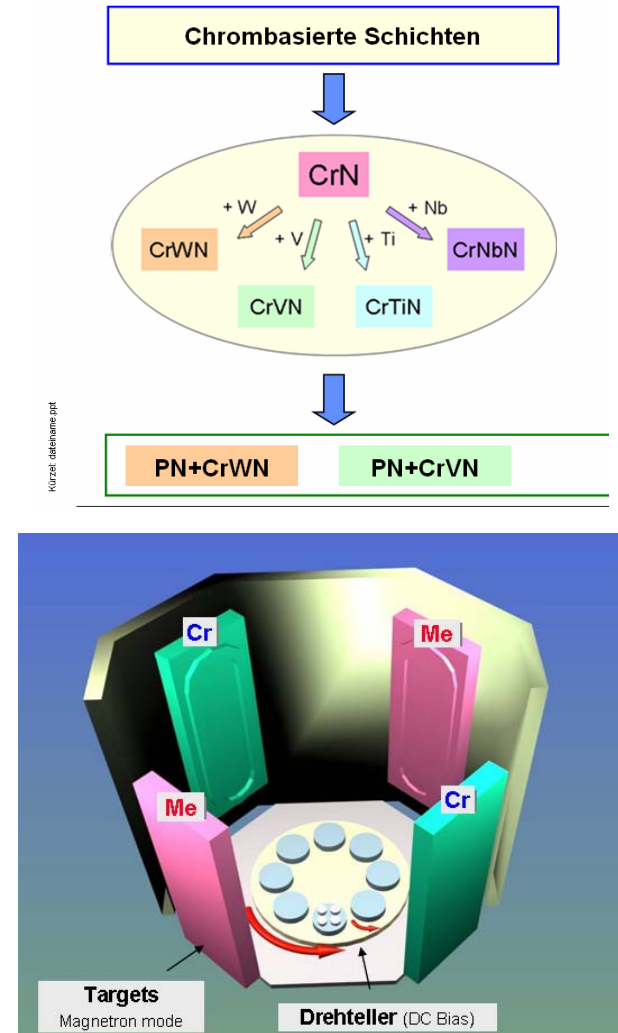

A gázáramlás csak adott irányban történik a térben, ezért a források megfelelő elhelyezésével és a munkadarabok forgatásával érhető el egyenletes bevonat!

Példa: bevonat típusok

- TiN bevonat
  - Nitrogéndús környezetben titánt elgőzöltetnek vagy porlasztanak
  - A titán a nitrogénnel titánnitridet alkot
  - A TiN az alacsony nyomású térben (2...10 Pa) elhelyezett tárgyak felületén kicsapódik
  - A bevonat színe aransárga
- Krómnitrid bázisú bevonatok
  - A CrN különböző fémekkel kombinálható, így jönnek létre a CrXN típusú bevonatok (CrWN, CrTiN...)
  - Technikai megvalósítás: a bevonatoló kemencében forrásanyagként Cr és egyéb fém (Me) szubsztrátok vannak
  - A forgó asztalon helyezkednek el a munkadarabok

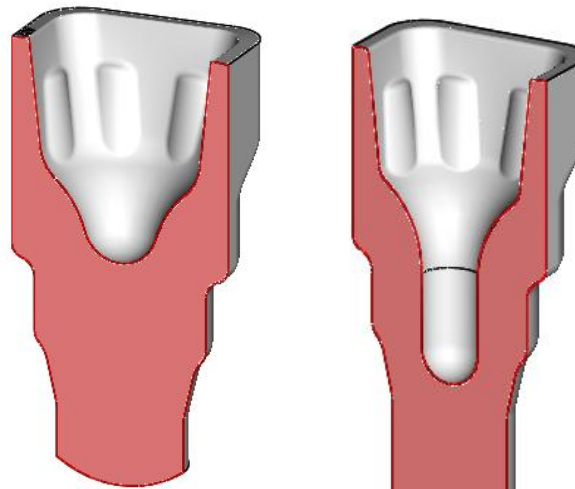
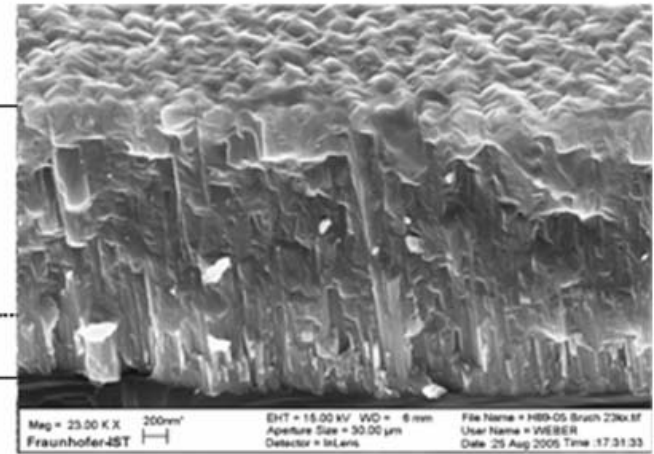
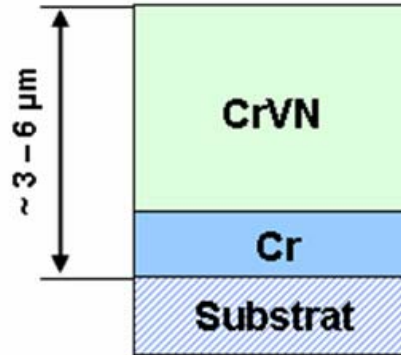
Példa: Oerlikon-Balzers bevonatok

	Bevonat anyaga	Mikrokeménység* (HV 0,05)	Súrlódási tényező* (acéllal szárazon)	Maximális alkalmazási hőmérséklet (°C)	Bevonat színe
▶ BALINIT® A	TiN	2300	0,4	600	aransárga
▶ BALINIT® ALCRONA	AlCrN	3200	0,35	1100	kékesszürke
▶ BALINIT® ALDURA	TiAlN + AlCrN-based	3300	0,35 - 0,40	>1100	kékesszürke
▶ BALINIT® B	TiCN	3000	0,4	400	kékesszürke
▶ BALINIT® C STAR	CrN + a-C:H:W	1000 / 1500	0,1 – 0,2	300	sötétszürke
▶ BALINIT® C	WC/C (a-C:H:W)	1500 / 1000	0,1 - 0,2	300	sötétszürke
▶ BALINIT® CNI	CrN	1750	0,5	700	ezüstösszürke
▶ BALINIT® CROVEGA	CrN	1750	0,5	700	ezüstösszürke

Példa: kovácsoló szerszám bevonatolás

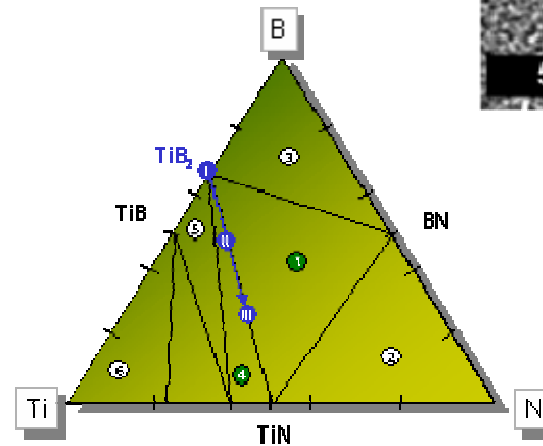
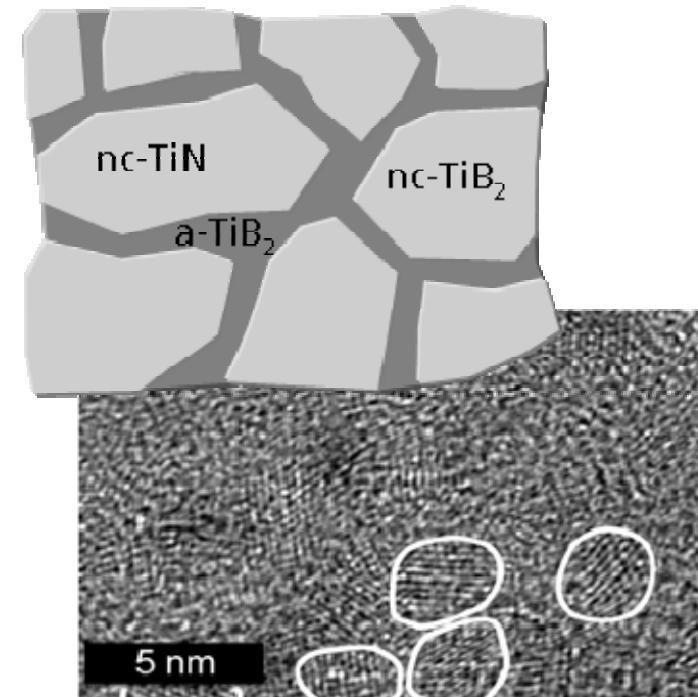
- Kardáncsukló ház folytatás két lépcsőben
- Folyató túske bevonása
  - Plazmanitridálás
  - Cr + CrVN bevonat
- Jelentős élettartam növekedés a Rába Futómű Kft-nél

Példa: nanokristályos bevonatok

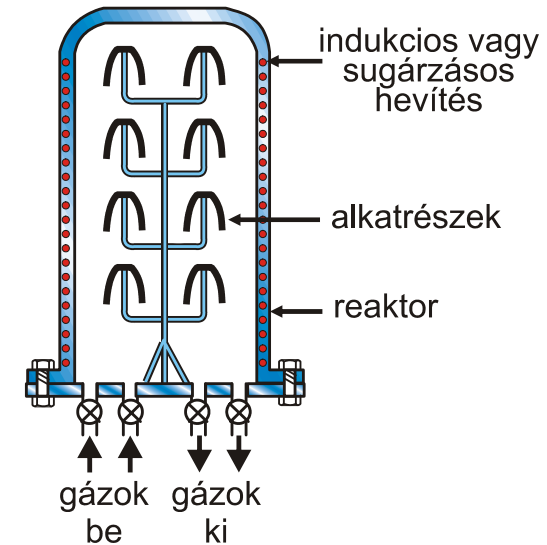
- A nano-bevonatok tovább javítják a PVD bevonatok tulajdonságait
- Jelenleg már minden bevonatóló cég kínál ilyen rétegeket is
- Példa: Ti-B-N nanoréteg
  - TiN, TiB_x rétegek
  - nagy termikus stabilitás,
  - kémiai ellenállóképesség,
  - tapadásgátló tulajdonság,
  - 4200 HV_{0,05} keménység

Vegyí bevonás gőzfázisból (CVD)

- **Kémiai gőzfázisú bevonás** (Chemical Vapour Deposition $\equiv$ CVD) során két vagy több szabályozott összetételű, gőz- ill. gázállapotú vegyületet – megfelelő hőközlés mellett – **kémiai reakcióba** visznek, aminek során a bevonandó tárgy felülete közelében termokémiai bomlás és további reakciók játszódhatnak le.
- Az így keletkező gőzfázisú reakciótermék a munkadarab felületére lecsapódva szilárd bevonatréteget képez és rendszerint gázfázisú melléktermékek is keletkeznek.
- A kezelés vákuumban történik, 850÷1050 °C-os hőmérséklet tartományban.

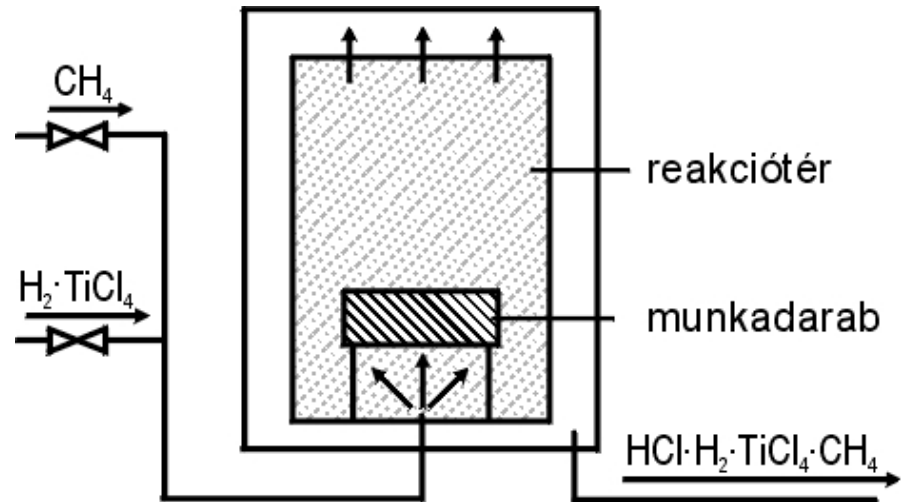
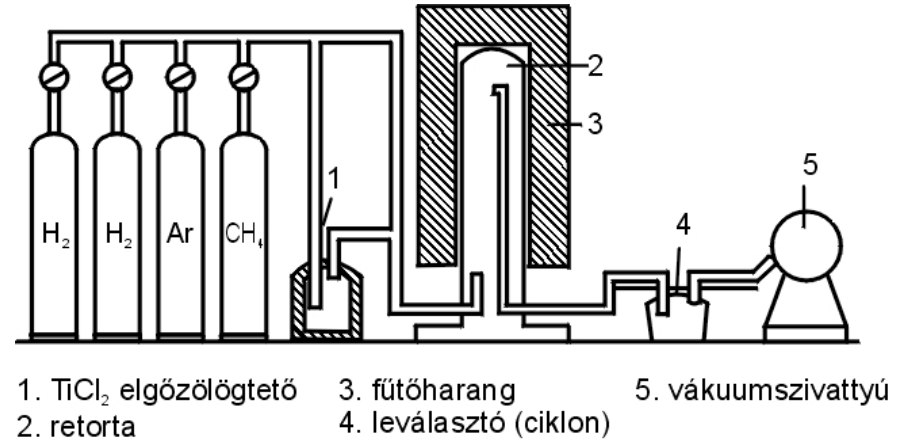
CVD eljárás

CVD: Technikai megvalósítás (1)

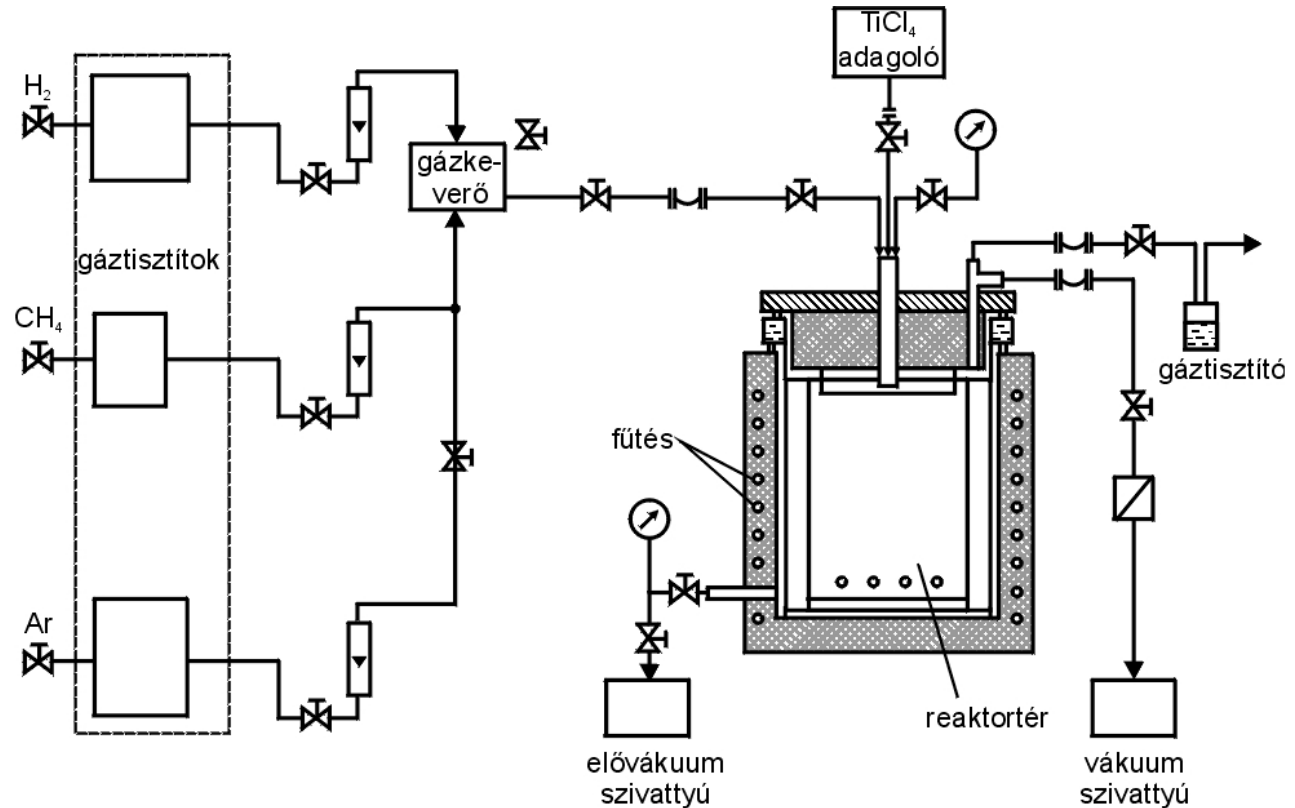
- Eljárásváltozatok:
  - **hagyományos CVD:**
pl.: $(\text{TiCl}_4) + \{1/2 \text{N}_2\} + \{2 \text{H}_2\}$
 $\rightarrow [\text{TiN}] + \{4 \text{HCl}\};$
  - **kombinált CVD:**
 $\{\text{CH}_4\} \rightarrow [\text{Cgyémánt}] + \{2 \text{H}_2\};$
  - **kémiai szórás:**
pl. $(\text{TiCl}_4) + \{\text{CH}_4\} + [2 \text{Fe}]$
 $\rightarrow [\text{TiC}] + (2 \text{FeCl}_2) + \{2 \text{H}_2\};$
- A bevonat-komponens gőz állapotba vitele párologtatással vagy porlasztással valósítható meg
- A reakciókat hőközlés (hőkezelés) vagy plazma-aktiválás is segítheti

Technikai megvalósítás (2)

- Acélfelületek titánkarbiddal történő bevonatolása
- „nagy hőmérsékletű” eljárás, 1000 °C-os ill. annál nagyobb hőmérséklet
- általában 8÷10 μm bevonatvastagság elérése
- a bekövetkező kilágylás miatt utólagos hőkezelés (edzés és megeresztés)

Néhány jellemző CVD reakció

Réteg	Képzési reakció	Vivőgáz	Hőmérséklet (K)	Réteg vastagság mm	Keménység (HV)
TiC	$\text{TiCl}_4 + \text{CH}_4 \text{ Y TiC} + 4 \text{ HCl}$ $\text{TiCl}_4 + \text{C} + 2 \text{ H}_2 \text{ Y TiC} + 4 \text{ HCl}$	H_2	1200÷1350	6÷8	>3000
Cr_7C_3	$\text{CrCl}_2 + \text{H}_2 \text{ Y Cr} + 2 \text{ HCl}$ $7 \text{ CrCl}_2 + 3 \text{ CH}_4 \text{ Y Cr}_7\text{C}_3 + 14 \text{ HCl}$	Ar	1200÷1400	8÷12	~2000
$\text{W}_{2,3}\text{C}$	$2 \text{ WF}_6 + \text{C}_6 + 13 \text{ H}_2 \text{ Y W}_2\text{C} + 5 \text{ CH}_4 + 12 \text{ HF}$ $2 \text{ WF}_6 + \text{CH}_4 + 4 \text{ H}_2 \text{ Y W}_2\text{C} + 12 \text{ HF}$	Ar	600÷800	20÷50	~2000
Al_2O_3	$2 \text{ AlCl}_3 + 3 \text{ CO}_2 + 3 \text{ H}_2 \text{ Y Al}_2\text{O}_3 + \text{CO} + 6 \text{ HCl}$	H_2	1100÷1500	2÷4	>2400
TiN	$2 \text{ TiCl}_4 + \text{N}_2 + 4 \text{ H}_2 \text{ Y 8 HCl} + 2 \text{ TiN}$	H_2	950÷1300	5÷10	>1800

Eljárás kombinációk

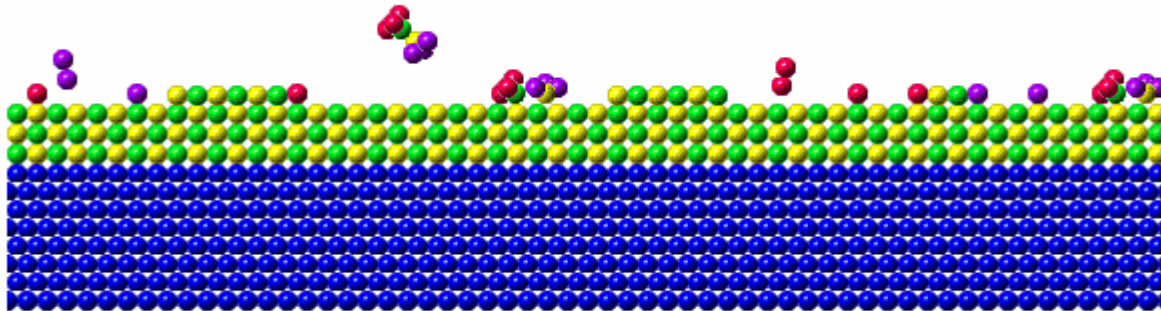
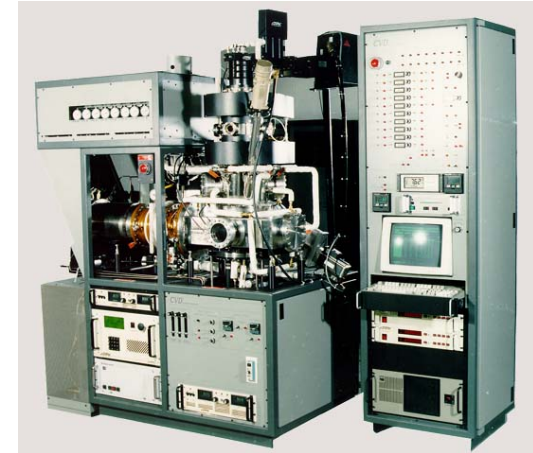

- A reaktor nyomás szerinti osztályzás
  - *Atmospheric pressure CVD* (APCVD) - atmoszférikus nyomású CVD
  - *Low-pressure CVD* (LPCVD) – alacsony nyomású CVD
  - *Ultrahigh vacuum CVD* (UHVCVD) – nagyvákuumú CVD
  - A modern CVD eljárások LPCVD vagy UHVCVD típusúak
- A gőzfázis fizikai tulajdonságai szerinti osztályzás
  - *Aerosol assisted CVD* (AACVD) – aerosolos eljárással támogatott CVD
  - *Direct liquid injection CVD* (DLICVD) – direkt folyadék injektálású CVD
- Plazmával támogatott módszerek
  - *Microwave plasma-assisted CVD* (MPCVD) mikrohullámú PA CVD
  - *Plasma-Enhanced CVD* (PECVD) – Plazmával javított CVD
  - *Remote plasma-enhanced CVD* (RPECVD) - a PECVD-hez hasonló, de az elektródák elhelyezése más

Alkalmazások

- Védőbevonatok
  - Keményfém szerszámok (forgácsoláshoz)
  - Hideg- és melegalakító szerszámok
  - Korróziós közegben működő gépelemek
  - Súrlódó párok
- Félvezető kristályok előállítása
- Integrált áramkörök, optoelektronikai alkatrészek, innovatív szenzorok
- Katalizátorok
- Finom fém- és kerámia porok, nanotechnológiai alapanyagok

DLC – Gyémánt-szerű karbon rétegek

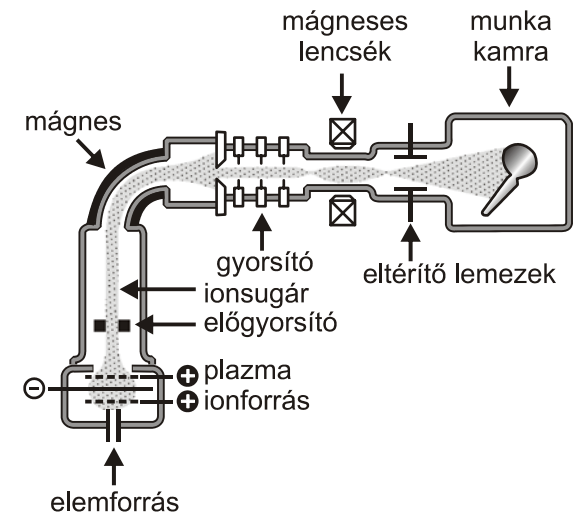
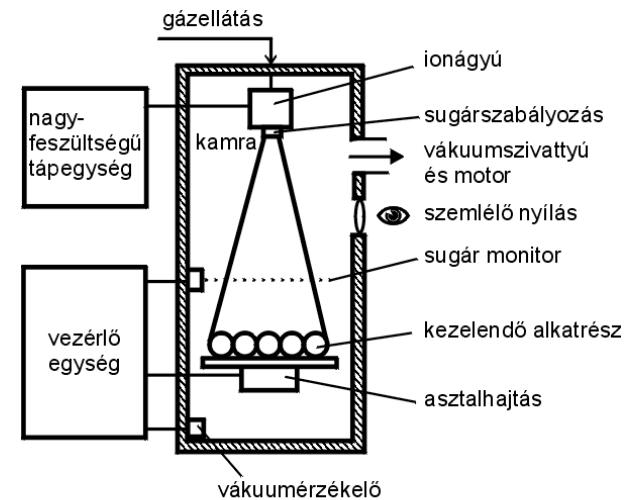

- **Diamond-like carbon (DLC)** különféle amorf formájú karbon anyag, melyeket gyakran használnak a bevonatolási technológiában
- A gyémántnak két kristályosodási formája van, a köbös és hexagonális rács. Ezeket különböző arányban keverve a nano-tartományban, kiváló tulajdonságú rétegek nyerhetők, amelyek egyszerre tartalmaznak amorf és kristályos részeket.
- A legkeményebb és legkedvezőbb surlódású keverék a tetrahedrális amorf karbon (*ta-C*).
- Hidrogén, speciális szerkezetű grafit és fémek használhatók töltőanyagként a költségek csökkentése érdekében.
- A DLC bevonatokat elsősorban CVD technikával lehet felvinni, de PVD eljárások is léteznek erre a célra.

5. Ionimplantáció – elvi alapok

- **Ionimplantációnál** kb. 10^{17} ion/cm² mennyiségű, nagy sebességre gyorsított N, Mo, Ti, Co, ... ion bombázza a vákuumban ill. hűtött asztalon elhelyezett tárgy felületi rétegét és max. 1 μ m mélységre behatol abba, járulékos nyomófeszültséget hoz létre.
- A belőtt ionok vegyületet képezhetnek, növelik a rácshibák számát és így a szilárdságot is. Mivel a kezelés irányfüggő, az éppen kezelés alatt álló felületrész normálisának az ionforrás irányába kell mutatnia, azaz a munkadarabot mozgatni kell.

Az ionimplantáció alkalmazásai

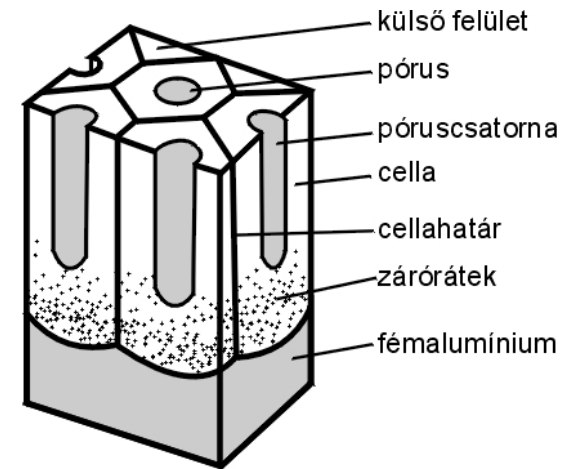
- Fémes és nemfémes anyagok ionsugaras kezelésével olyan anyagszerkezet átalakítás érhető el, mely során az adott gyártmány élettartama, igénybevételekkel, korrózióval szembeni ellenállása jelentősen nő.
- Ugyancsak ezen eljárással oldható meg a mikroelektronikai ipar speciális alapanyagainak előállítására.
- Az eljárás szélesebb ipari alkalmazása elsősorban felületkezelésekre korlátozódik. A felületkezelések lényege: a sugár ionjainak beépítése az alapanyag (gyártmány) szerkezetébe. Példák:
  - az elektronikai iparban használatos nyákfúrók élettartamának növelése,
  - WC-alapú szerszámok élettartamának növelése,
  - abrazív kopásnak kitett felületek kopásellenállásának növelése,
  - korrózióállóság növelése,
- A technológia alkalmas továbbá metastabil szerkezetek előállítására, valamint a termék felületének bizonyos mélységű "atom ötvözésére".

6. Passziválás

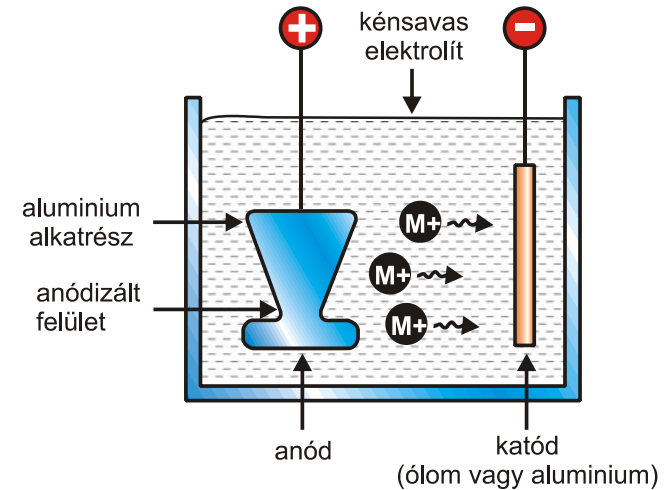
- **Passziválás**kor a kezelendő tárgy felszíni rétege - megfelelő kezelőatmoszférában - kémiai összetételét és szerkezetét tekintve is módosul
- Fajtái:
  - kémiai oxidálás,
  - anódos oxidálás,
  - vegyülréteg-kialakítás
- Ezek célja a termodinamikailag instabil állapotú fém felületén egy alacsonyabb energiaszintű, stabilabb állapotú réteg előállítása a fém azon természetes "törekvésének" kihasználásával, mely összefüggő védőréteg kialakításában nyilvánul meg

Passzíválási eljárások

- A kémiai oxidálást ritkán alkalmazzák, csak vékony réteg állítható elő,
- Anódos oxidálás
  - savelektrolitokban, áramátvezetéssel (elektrokémiai folyamatként) alumíniumhoz illetve ötvözeteihez alkalmazható
- Vegyületréteg-kialakítás
  - Foszfatozást, kromatozást, oxalátozást jelent savban, sóban, vagy lúgban végezve.
  - Az ilyen kezelés célja lehet többek között hidegalakítás elősegítése, lakktapadás javítása, megmunkáló szerszámok élettartamának növelése

bevonatoló fürdő:
hatértékű Cr-ionok
HF/HNO₃ oldatban

